

Dues excursions científiques al Montseny (1880)

CAROLA DURAN TORT

L'escissió el 1878 en el si de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques va donar lloc al naixement de l'Associació d'Excursions Catalana amb propòsits similars, però diferenciats, que es posen de relleu en aquest treball, el qual també recull dues excursions al Montseny l'any 1880 amb la finalitat científica d'establir les altituds dels diferents indrets del massís. Es comenten els itineraris, els instruments utilitzats i es reprodueixen alguns passatges que donen fe dels canvis operats en els escenaris naturals de la serralada.

Aquest treball és, en part, una continuació i un complement al meu treball publicat a l'anterior *Monografies del Montseny* on recollia la ressenya d'una excursió al massís el 1879, portada a terme per membres de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques.

S'hi explicava el naixement d'aquesta entitat i com al cap de poc més d'un any de funcionament s'escindia en una nova associació que rebia el nom d'Associació d'Excursions Catalana. Encara que els noms d'ambdues són semblants, una petita anàlisi gramatical potser demostra l'esperit que propugnava la nova formació. La primitiva entitat encapçalava amb l'adjectiu *Catalanista* el seu títol, com una declaració de voler recollir tota l'activitat cultural i patriòtica que havia presidit la finada Jove Catalunya, de la qual se sentien hereus, per sobre de les activitats excursionistes pròpiament dites.

En canvi, en la nou nada entitat, el bloc principal del títol és Associació d'Excursions al qual s'afegeix la denominació topogràfica del seu àmbit

d'actuació a semblança de les associacions alpines similars d'altres països. A l'article 1r. del Reglament, es fa constar la definició de la nova entitat:

«L'Associació d'Excursions Catalana és una societat que té per objecte recórrer lo territori de Catalunya i comarques veïnes per estudiar-ne i fer-ne conèixer les bel·leses naturals i artístiques; les tradicions, monuments i antiguitats; les costums típiques, cants populars i particularitats del llenguatge i, en fi, les produccions de tota mena, així les d'avui en dia com les que s'hagin perdut i les que convinga restablir o introduir»

Segons el gran crític Josep Yxart en l'article «Sociedades de excursiones» publicat a *El año pasado 1888*, es poden establir mínimes diferències entre les dues associacions:

«Fue la primera patriota y ardiente regionalista; la segunda, sin ser menos explícita en este punto, se muestra más moderada [...]. Fue la primera originariamente inclinada al estudio de los monumentos religiosos y a la arqueología; la segunda aparece naturalmente propensa a las ciencias naturales. [...] Fue la primera más literaria e imbuida en principios y formas de los Juegos Florales; más innovadora y extranjerizada la segunda».

Les qualitats que Josep Yxart atribueix a l'Associació d'Excursions Catalana de ser més activa en el camp de les investigacions sobre el terreny, de defugir un excés d'actes literaris i de tenir la voluntat de ser més internacional queden reflectides en el lema de l'entitat que, redactat en anglès, proposa «*Deeds not words*».

Com que la fundació de l'Associació té lloc el mes de novembre de 1878, la presidència de Francesc X. Tobella i Argila només va durar fins a final d'any, quan en una nova sessió s'escull la directiva per a l'any 1879. Encara que la presidència va ser degudament oferta al promotor de l'escissió, Josep Fiter i Inglès, que ja havia estat fundador de la primera associació com a soci provinent de la primigènia Societat X, aquest va refusar al·legant que altres ocupacions li impedirien exercir el càrrec amb plenitud. És en aquell any que Fiter s'embarca en la publicació *L'Escut de Catalunya. Setmanari Català Il·lustrat*, revista de curta vida ja que només es va publicar el 1879.

Fiter també era propietari d'una fàbrica de blondes i puntes que, fins i tot, havia proveït la casa reial de randes, mantellines i altres guarniments en nombroses ocasions, així com també havia fabricat la blonda final d'una alba per al Papa Lleó XIII, i és possible que aquestes dues ocupacions l'absorbissin al complet en aquells moments i no volgués distreure més temps amb la dedicació a l'entitat acabada de néixer.

Sigui quina sigui la causa de la seva renúncia, la presidència de l'entitat va recaure en Ramon Arabia i Solanas, amic personal de Fiter des dels temps de la Societat X, fundador de l'Associació Catalanista d'Excursions

Científiques i evidentment, un dels primers membres de l'Associació d'Excursions Catalana. El nomenament no podia ser més escaient ja que Arabia va ser la persona que en la dècada dels 80 va dirigir l'entitat amb total encert i amb una dedicació completa.

Llicenciat en filosofia i lletres, la seva facilitat pels idiomes el va portar a situar-se professionalment com a traductor jurat del francès, anglès, italià i alemany, encara que també traduïa del llatí i del portuguès. Aquesta feina es complementava amb la direcció literària del col·legi de les seves germanes, encara que les ocupacions no devien ser gaire absorbents ja que li permetien dedicar molt de temps a l'Associació.

Nascut el 1850, formava part de la generació que va abjurar dels ideals romàntics vigents fins llavors per abraçar el positivisme com a mètode d'anàlisi, amb el convenciment que el científisme era un camí necessari i eficaç per al «progrés moral i material» de la societat. Aquesta màxima que mostra la creença en el nou mètode per ajudar a la millora de la humanitat és una frase constantment utilitzada en tota mena de programes i de propostes al darrer terç del segle XIX.

A casa nostra, la voluntat positivista queda reflectida principalment en el grup de joves universitaris i lletraferits que van viure el destronament d'Isabel II i que consideraven que un altre sistema polític era possible. Són els propulsors, entre d'altres iniciatives, de la Jove Catalunya, de la revista *La Renaixensa* i de la creació de les associacions excursionistes a finals de la dècada dels setanta. Noms coneguts com Antoni Aulèstia i Pijoan, Joan Sardà, Pere Aldavert, Àngel Guimerà, Francesc Matheu, Lluís Domènech i Montaner i, evidentment, Ramon Arabia i Solanas en formen part. Tots eren socis de la primera Associació Catalanista d'Excursions Científiques, però també van convertir-se en membres de la nova entitat, duplicant així l'adscripció a les dues societats excursionistes.

Si es repassen les activitats portades a terme per les dues entitats en aquests primers anys, es comprova que hi ha una duplicitat gairebé total en els actes programats: excursions, conferències, recuperació de personatges oblidats, oferiment de guardons als Jocs Florals i homenatges als guanyadors de premis en el certamen del mes de maig. Per això, Ramon Arabia i Solanas com a nou president va lluitar des del primer moment per la reunificació de les dues entitats, fet que s'esdevingué el 1891.

I és en el marc d'aquesta duplicitat on cal situar les dues excursions científiques al Montseny que l'Associació d'Excursions Catalana va portar a terme l'any 1880. La narració de les sortides apareix publicada al *Butlletí Mensual de la Associació d'Excursions Catalana* de l'any 80¹.

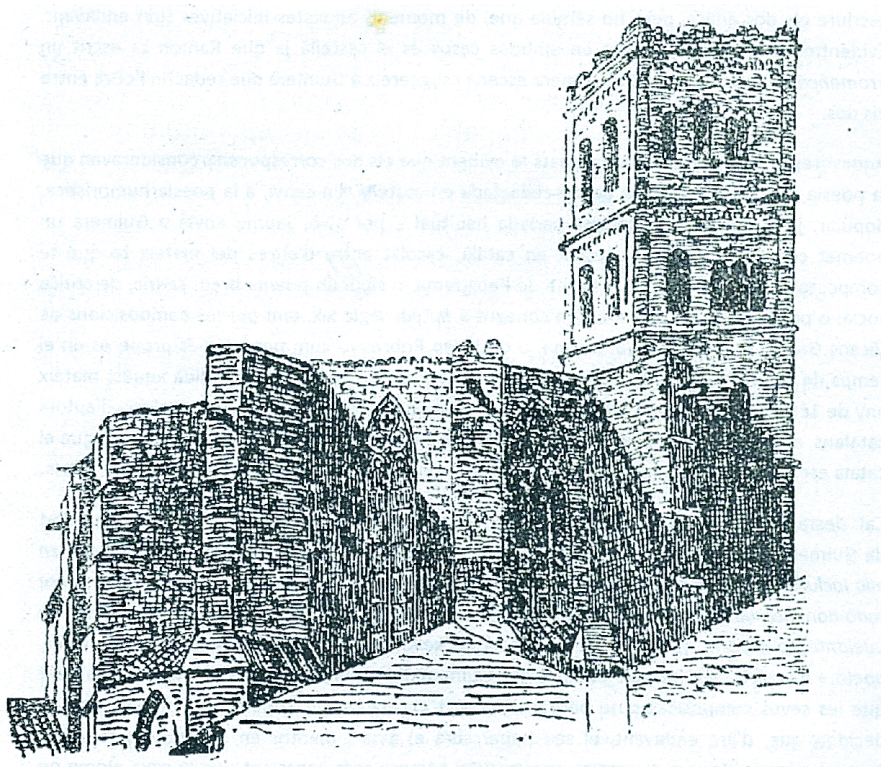
1 *Butlletí Mensual de la Associació d'Excursions Catalana*. Any III, 22 (agost 1880) p. 174-185; 23 (setembre 1880), p. 200-211.

PRIMERA EXCURSIÓ

La primera excursió va tenir lloc dels dies 26 al 30 de maig de 1880. Com no podia ser altrament, els detalls de l'organització van anar a càrrec d'Artur Osona, el propietari de Breda que va publicar la primera guia del massís el 1878 i amfitrió imprescindible de totes les sortides a la zona.

Els objectius de les expedicions segons queda explicat d'entrada són variats: col·locar a Santa Fe un termòmetre de màxima i mínima; fer observacions baromètriques i termomètriques per calcular les altituds; prendre les dades per a la rectificació dels plànols ja que tots són incorrectes o inexactes i, de manera general, preparar el terreny per a futures exploracions. Totes les observacions sobre el terreny es faran en combinació amb el soci Joan Montserrat i Archs, resident a Barcelona, que serà el responsable d'analitzar-les i de redactar i publicar el resultat de les sortides. Però qui era aquest erudit que tenia al seu càrrec la feina científica d'avaluar les dades i treure'n conclusions?

Joan Montserrat i Archs va néixer a Barcelona el 1844 en una família modesta que va veure agreujada la seva situació per la mort prematura del pare. La mare, però, va aconseguir a còpia de treballs que el fill tingués

Convent de Sant Salvador de Breda. Gravat de Ramon Arabia

una bona educació. Va obtenir un Excel·lent en el Batxillerat i continuà la seva formació a la Facultat de Medicina amb brillants notes en la Llicenciatura i el doctorat posterior el 1873. Al mateix temps, es va formar com a naturalista en la mateixa universitat on va cursar assignatures de física i meteorologia; de botànica, mineralogia i zoologia així com classes de química. Per pagar-se els estudis, donava classes particulars i treballava com a regent de la farmàcia del Dr. Joaquim Font i Ferrés a la plaça del Pi de Barcelona, coneguda popularment com la Botica Central.

En aquest establiment, Joan Montserrat hi acollia una tertúlia literària amb els amics escriptors en llengua catalana, molts dels quals van fundar la Jove Catalunya poc temps després, fet que li va permetre formar-se també en el camp de les llengües. O sigui que la seva formació estava composta per tres branques diferents, però complementàries: medicina, ciències naturals i llengua i literatura. Com a metge, va viatjar a Marsella amb la comissió de l'Ajuntament de Barcelona, formada per Jaume Ferran, Enric Corominas i Joan Montserrat per estudiar l'epidèmia de còlera del 1884. Com a naturalista va redactar la part de botànica en l'extensa obra *La Creación*, publicada per Montaner y Simon. Com a filòleg va destacar pel seu domini del francès, l'italià, el llatí i el grec, amb importants traduccions de poetes llatins. El seu interès per la meteorologia el va portar a instal·lar un observatori a casa seva des d'on es compararien i estudiarien les dades que les excursions al Montseny li proporcionarien. La tasca científica portada a terme en el camp de la ciències de la naturalesa li va merèixer ser nomenat membre de l'Acadèmia de Ciències Naturals i Arts que va presidir entre 1888-1890, després de ser-ne el secretari entre 1882-1884. Va morir a Barcelona l'any 1893.

Els assistents a l'expedició són els següents: De Breda, Artur Osona i Gabriel Miró que era el soci corresponent de l'Associació. De Barcelona, Josep Canal, Àlvar de la Gàndara, Alfons Rosset, Modest Lleó i Ramon Arabia. A diferència de Ramon Arabia i Artur Osona, no es tenen dades biogràfiques dels altres components. Sembla que Àlvar de la Gàndara tenia experiència en topografia o geografia, Alfons Rosset, potser en geologia i tant Josep Canal com Modest Lleó apareixen com a adjunts numeraris del Jocs Florals.

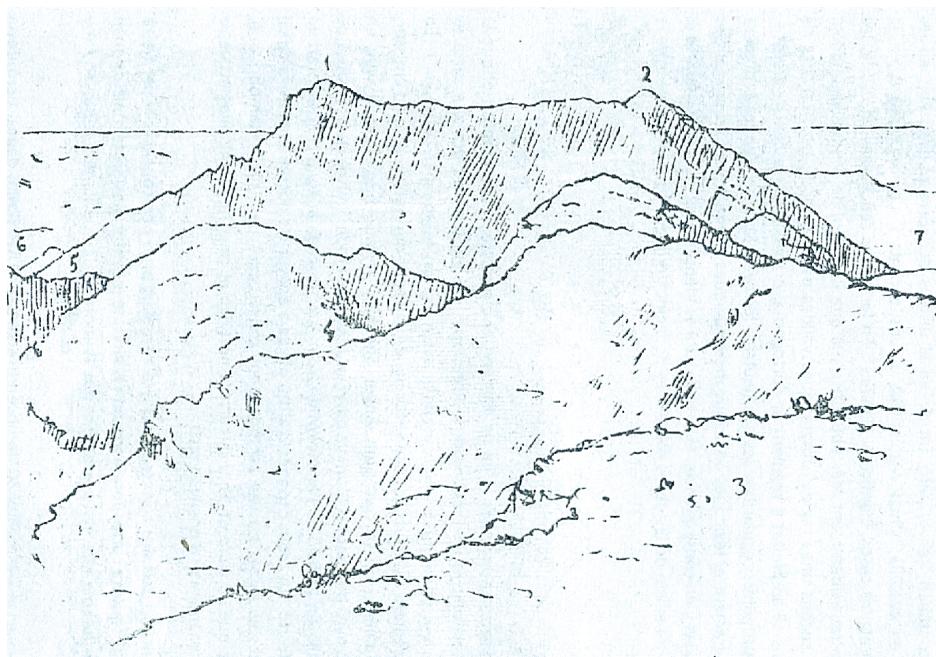
Els instruments que es pensaven utilitzar per fer les mesures no hi són gaire descrits, però s'hi esmenten dos baròmetres aneroides, propietat del Sr. Gàndara que han estat comprovats i sintonitzats per Joan Montserrat i un baròmetre de mercuri amb què fiaven de fer les observacions pertinents.

L'excursió comença el dia 26 amb l'arribada a l'estació de Breda dels expedicionaris on són rebuts per Artur Osona i Gabriel Miró. A l'estació

mateix fan la primera observació baromètrica i després es dirigeixen cap a Breda on visiten les ruïnes de l'antic monestir de Sant Salvador i a la plaça de l'església fan la segona observació baromètrica. Convidats a sopar a casa del Sr. Osona, són obsequiats amb una serenata a càrrec del cor local que interpretà peces de J. A. Clavé.

No van descansar gaire ja que a dos quarts de quatre es llevaven per emprendre l'excursió. Comptaven amb el guia Joan Llorens (a) Rafeló i dos matxos amb els seus mossos per a les provisions i per poder fer etapes a cavall, alternant-se els expedicionaris. El dia era excel·lent i la fresqueta de la matinada ajudava a caminar. Anaven a poc a poc per gaudir del paisatge i, sobretot, per les precaucions que obligava el transport del baròmetre de mercuri. Segurament era un tub de vidre omplert de mercuri que s'havia de muntar i equilibrar a cada mesura. Aquest instrument tan delicat era un present del consoci Tomàs Josep Dalmau, figura important en la popularització de la tecnologia a Barcelona.

Els Dalmau eren una família barcelonina, amb botiga a la Rambla, que es dedicaven a la venda i creació d'instruments d'òptica i física, atents sempre a les últimes novetats en el camp de la tecnologia. Francesc Dalmau, el seu fill Josep Tomàs i l'enginyer Narcís Xifra van instal·lar el 1873 la primera

El Turó de l'Home i les Agudes des de Matagalls. Gravat de Dionís Baixeras

fàbrica d'electricitat a la Rambla de Canaletes, núm. 10, fent servir una màquina Gramme, moguda a gas, que feia només tres anys que havia estat inventada. D'aquesta manera, Barcelona es convertia en la primera ciutat de l'estat que adoptà i distribuí l'energia elèctrica.

Però no acaben aquí les innovacions dels Dalmau. Tomàs Alba Edison construeix el 1877 el primer fonògraf i un any més tard, els Dalmau n'importen un, mitjançant el seu representant a Londres, destinat a l'Escola d'Enginyers Industrials. El 22 de març de 1878, Josep Tomàs fa una demostració de l'invent a la Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts, com publica *El Porvenir de la Industria*, a la qual seguien altres exposicions, com ara a l'Ateneu Lliure o a l'Ateneu Barcelonès. Però té especial interès la vetllada fonogràfica organitzada el 1880 per l'Associació d'Excursions Catalana on Josep Tomàs va explicar i demostrar el nou invent davant dels socis entre els quals devien figurar els expedicionaris al Montseny. En conclusió, els Dalmau van adquirir, modificar, fabricar o inventar nombrosos dispositius i van contribuir eficaçment a donar a conèixer tècniques i estris sota el lema del progressisme.

Quan els excursionistes arriben al Pla de Fogueres descobreixen una:

«Magnífica vista: les Agudes es presenten perfectament sobre lo pla, extens i tot cobert de blat; a l'extrem d'aquest, al tornar a començar la pujada per entremig de boscos de pins, fem la tercera i última observació amb lo baròmetro de mercuri puix sense saber com se'ns va trencar.»

A partir d'ara, les mesures s'hauran de fer amb els aneroides i descartar, per tant, els càlculs de precisió. A un quart de nou arriben a la Feixa Llarga on esmorzen i reposen, i a les deu, ara ja sota un sol que torra tornen a emprendre la marxa, passen per la Font de la Teula, naixement de la riera de Breda, i arriben al pla de Santa Fe. Mentre se'ls prepara el dinar a l'hostal annex al santuari, aniran a col·locar el termòmetre de màxima i mínima en un punt «sinó el millor, lo menos dolent possible». La qualitat de la paret dificulta la col·locació que, gràcies a les habilitats de Gabriel Miró el corresponsal de Breda, arriba a bona fi. La descripció de l'instrument és la següent:

«Lo termòmetre és de dos tubos i va col·locat en una caixeta, perfectament nivellada, amb persianes als dos costats i al davant, pintada de negre a l'interior i de blanc i vernissada a l'exterior, amb la tapa inclinada formant teulada, de manera que es logri, per una part, la llibre circulació de l'aire i, per l'altra, l'ombra més perfecta i l'anul·lació més completa possible dels efectes de la radiació solar.»

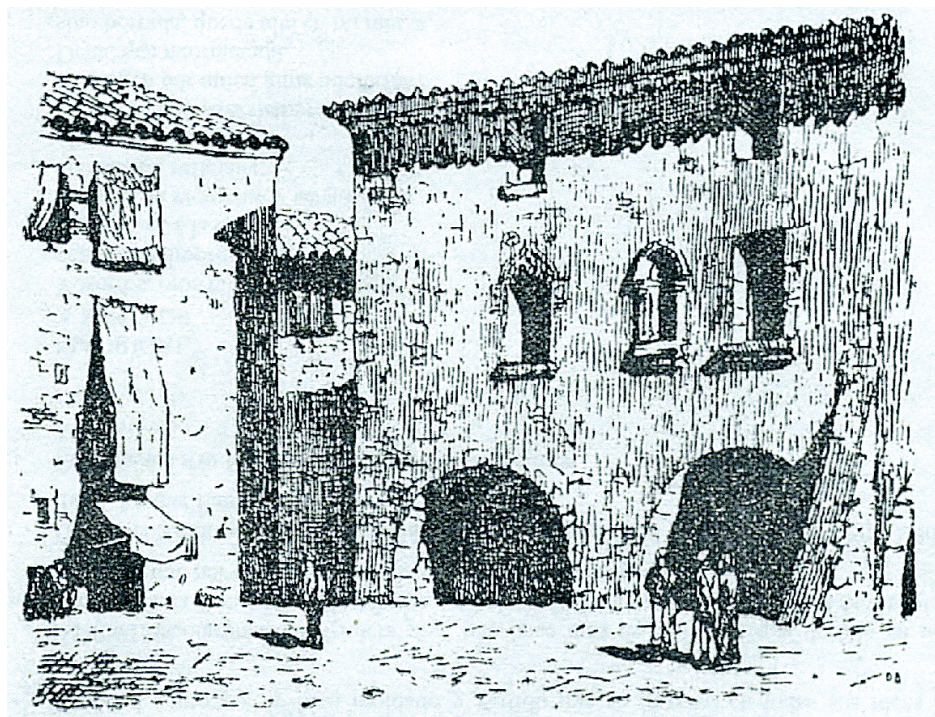
El Francisco, ermità i hostaler, és l'encarregat de prendre les observacions cada deu dies.

A la tarda, pugen al turó de Morou, des d'on contemplen la vall de la Tordera i la població de Breda. Com que era diada de Corpus, «vèiem des d'allà dalt la plaça de l'església, animada per la gent i els carrers que començaven a guarnir-se per a la professó.»

L'endemà, dia 28, es lleven dematí com sempre, fan les observacions pertinents i a les 5.30 surten cap el coll de Santa Elena, pla de Pedrers, on reposen una mica, coll de Monllobar i coll de l'Aire. Després de passar pel Turó Gros i el turó de Coll ses Basses arriben al Turó de l'Home a les 8.40.

«La immensa vista que des d'aquí es domina bé mereix los 25 minuts que ens deturem: Quantes valls i quantes muntanyes conegudes i estimades de tots nosaltres descobrim des d'allí! Quants records de nostres excursions, quants estímuls per fer-ne de noves! Se pot dir ben bé que des dels Pirineus al Llobregat i des del mar als confins occidentals de nostra província, no hi ha un pam de terra que no puguem escorcollar amb nostres mirades».

Mentre Alfons Rosset, Àlvar de la Gàndara i Ramon Arabia s'arriben a les Agudes pel pedregós camí de la carena, la resta d'expedicionaris baixa cap a la font de Briançó per preparar el refrigeri. La boira que primer puja

Plaça d'Arbúcies. Gravat de Ramon Arabia.

des de la banda d'Arbúcies i després de la banda de Sant Marçal els pren la visió i decideixen baixar pel dret fins a reunir-se amb els companys «a la font de Briançó, que dona aigua fresca i delitossíssima; llàstima que no hi hage més ombra!..»

I després de dinar, pel Pla de l'Espinal encaren el camí cap a Sant Marçal on a les 4h arriben a la Creu dels Tres Bisbes i després al santuari de Sant Marçal on faran nit. Però encara tenen temps de visitar la font de la Tordera i donar un cop d'ull a l'interior de l'església que no conserva cap cosa d'interès. A l'hora de sopar, comenten una peça de mineral de galena que els mostren com a trobada pels voltants encara que no els sembla versemblant que procedeixi de l'entorn.

«Amb lo molt escorcollat que ha sigut lo Montseny llarg espai de temps, i no fa gaire, per ses ametistes violades sobretot, que tallaven i muntaven en Vic i rumbegen avui encara les pagueses d'aquesta encontrada, seria miracle que no s'hagués trobat una mina de plom tan rica.»

El dia 29 l'excursió ja ha superat la meitat del recorregut. Com és habitual, toca matinar i a les 5.15 hores deixen el santuari per emprendre la pujada al Matagalls, pel coll del Parany, el coll de ses Portadores, des d'on contemplen les Guillerries properes i, després de travessar un bosc d'avets i faigs colossals, arriben al coll Pregon, avantsala del Matagalls «amb sa molsa verda i fina i sa graciosa pendent que convida a rodolar coma avall» arribats al cim saluden la Creu i contemplen embadalits el panorama que és tan grandios que no tenen paraules per descriure'l. Baixen per la font del Matagalls, deixen a la dreta la font de l'Escot i sobtadament en girar un camí troben l'ermita de Sant Miquel dels Barretons. «L'horrorós precipici sobre el que s'alça l'ermita se flanqueja a la dreta per una baixada curta, però dolenta i perillosa a tot ser-ho per les moltes pedres que l'adornen i els precipicis que l'envolten.»

Ramon Arabia, que és el cronista de l'expedició, no pot deixar de recordar que l'Associació d'Excursions Catalana havia ofert un guardó als Jocs Florals per a un recull que expliqués algunes de les tradicions de casa nostra. El certamen, celebrat feia pocs dies, el primer diumenge de maig, havia premiat la col·lecció de relats que portava el títol de *Montseny* i, un cop oberta la plica, l'autora va resultar ser Maria de Bell-lloch, pseudònim que encobria Maria del Pilar Maspons i Labrós. Entre les narracions, n'hi una titulada *Sant Miquel dels Barretons* on l'autora explica la tradició de deixar i prendre capells a l'ermita com a ofrena al sant, que és la narració que Ramon Arabia esmenta.

Baixen cap al santuari de Sant Segimon que és tancat i només poden veure'l per fora. Com a previsió, envien el guia a Viladrau per tal de trobar

el dinar preparat quan hi arribin. Segueixen baixant i passen per la font dels Capellans i la cova de Sant Miquel dels Sants, arriben a la cascada de l'Oratori, travessen un bosc de castanyers i descansen a la capella de l'Erola on es regalen amb la fresca aigua de la font. De camí cap a Viladrau, on arriben a les 12 en punt, deixant enrere la Sala, «on es diu que nasqué lo llegendari Joan de Serrallonga.»

Tot i haver despatxat el guia amb temps per trobar el menjar a punt

«Lo dinar es fa esperar més de dues hores: anem a visitar la iglésia que res conté de notable, al menos a la vista; recorrem la població, pintorescament situada, però no bonica i a la fi nos assentem a taula. Lo dinar no respon a la fama de l'hostal ni a la fam dels hostes, però no hi ha més que contentar-se.»

Passades les tres, surten cap el coll de ses Pregàries, passen pel serrat de Cerdans que marca la divisió entre les conques del Ter i de la Tordera, baixen més d'una hora pel pedregós camí i arriben a la vall d'Arbúcies.

«Aquesta, tan coneguda pels barcelonins i tan atractiva i simpàtica amb sos carrers moderns, ses torres o cases de recreo, ses fondes i sos passeigs, presenta un animat aspecte de festa. En la típica plaça estan ballant una sardana més d'un centenar de persones; la gran rodona va movent-se cadenciosament al so de la tenora, fluviol i tamborino, voleiant airoso los blancs mocadors de les donzelles i les vermelles barretines dels minyons; sota les voltes, en les escales de la iglésia i des de balcons i finestres segueixen l'animada dansa gran nombre d'espectadors forasters, entre els quals no som nosaltres los darrers en aplaudir i engrescar-nos.»

Acabada l'expedició el dia 30, el grup es divideix: des d'Hostalric amb tren, uns se'n tornen a Breda, els altres a Barcelona i Ramon Arabia anà a l'*Empalme* [Maçanet-Maçanes] per agafar el tren de la costa fins a Mataró, d'on era fill.

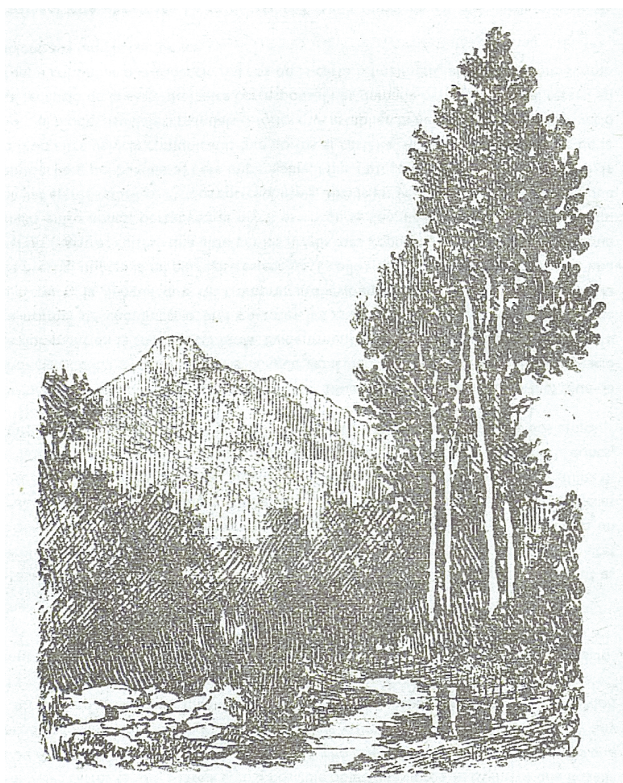
SEGONA EXCURSIÓ

Un mes després de l'excursió anterior, els dies 26, 27, 28 i 29 de juny, s'organitza una nova expedició amb menys individus que l'anterior. En aquesta ocasió, només cinc membres de l'Associació hi prenen part. Artur Osona ha previst el guiatge i la logística des de Breda, però no hi assisteix. En concret els excursionistes són: Alfons Rosset i Ramon Arabia, que repeteixen l'experiència i tres elements nous que cal destacar: Àlvar Verdaguer, Ignasi i Dionís Baixeras.

En aquell temps, Àlvar Verdaguer, encara que enginyer titulat, era el propietari de la Llibreria Verdaguer, situada a la Rambla, que el 1835 havia estat fundada pel seu pare Joaquim. La llibreria havia estat seu d'una tertúlia

famosa que reunia, a mitjan segle XIX, la intel·lectualitat catalana: C. B. Aribau, M. Milà i Fontanals, J. Mañé i Flaquer, J. Rubió i Ors, V. Balaguer, M. Aguiló o F. P. Briz s'hi trobaven freqüentment. Àlvar havia continuat la llibreria i la tertúlia que amplià amb la feina editorial en què s'havia encarregat de publicar, entre d'altres, obres de Jacint Verdaguer o de Marià Aguiló amb una dedicació especial cap a les edicions de bibliòfil.

Nascut el 1846, Àlvar tenia en aquells moments trenta-quatre anys i anava acompanyat dels seus nebots, Ignasi i Dionís Baixeras i Verdaguer, fills de la seva germana gran Genoveva. No es pot precisar l'edat d'Ignasi, però sí la de Dionís que, en aquell moment tenia divuit anys. El futur gran pintor estudiava a Llotja i excel·lia en el dibuix que era on abocava els seus sentiments més sincers. Seguidor de l'escola realista va destacar pels seus paisatges de muntanya on mostrava la vida senzilla de pastors i camperols, temes que prèviament havia recollit en notes i apunts ràpids. Segons deia, la natura li havia donat motius i empenta per crear i l'havia convertit en un autèntic excursionista. Potser que, a aquesta estimació per la naturalesa, hi va contribuir aquesta escapada al Montseny. Dionís Baixeras és recordat

Les Agudes des de la riera d'Arbúcies. Gravat de Dionís Baixeras.

sobretot per la sèrie de 50 dibuixos feta el 1907 que plasmava racons de Barcelona, que poc després desapareixien per l'obertura de la Via Laietana.

Com en l'expedició anterior, la part científica correrà a càrrec de Joan Montserrat i Archs des de Barcelona que serà qui traurà conclusions i dades de caràcter tècnic. Els instruments previstos són: un bon baròmetre Gay-Lussac per evitar trencadisses, un baròmetre aneròide, termòmetres, brúixola... L'experiència anterior va servir per seleccionar instruments de mesura més adients i resistents.

A les 5 de la tarda, els excursionistes baixen del tren a l'estació de Palautordera on els espera Francisco Casals amb un carro i el guia Martí Icart, tots dos de Sant Esteve de Palautordera. Tot just baixar del tren, Àlvar Verdaguer i Ramon Arabia fan una primera observació, condicionada pel fort vent i la nuvolada que tapava l'escassa llum del sol ponent. Passen de llarg de Sant Esteve i arriben a Santa Maria a l'hostal d'en Casals que els ha anat a recollir amb carro. Contracten un mosso de peu, sopen i a les 7.30 emprenen l'ascensió cap a Santa Fe, preparats amb mantes i impermeables perquè el temps s'empluja. Caminen per trobar la passera de Valmanya i la Tordera abans no es faci de nit, pugen per un bosc de pins de can Farrés, baixen fins a Mosqueroles on travessen la riera i tornen a pujar entre pins, alzines sureres i castanyers fins arribar a un clar amb ginestells. Són les 9.30, els núvols es desfan i llueixen les estrelles, «però fa un griso que glaça» i el guia i el mosso reconeixen que s'han perdut i que els caldrà retrobar el camí. Deixen els excursionistes sols, els quals temen haver de passar la nit al ras, però els homes tornen i després de caminar camp a través, ara amb una lluna que els il·lumina, troben de nou el camí. Fan parada a la font del Profit, al coll de Santa Elena i a les 12.30 de la nit truquen a la porta de Santa Fe.

Encara que l'horari establert preveia aixecar-se a les 4 del matí del dia 27, com que la nit anterior havien arribat amb més de dues hores de retard, tothom va començar a moure's a les 6 i, un cop preparades les provisions, carregat el matxo i fetes les observacions per duplicat dels baròmetres i termòmetres per tal d'establir el càlcul de l'altitud del santuari, l'expedició va arrencar a les 7.45. Com que l'itinerari era el mateix que el de l'excursió anterior, el narrador considera que no cal tornar-lo a reproduir. A les 5.35 del dia 27 arriben a Sant Marçal on passen la nit.

Dotze hores més tard, és a dir, a les 5.15 del dia 28 surten cap a Matagalls on arriben a les 7.35. El temps empleat entre un punt del recorregut fins el següent s'incrementa notablement perquè amb l'afany de fer més precises les observacions, la marxa s'alenteix.

«Alguna de les observacions, per circumstàncies especials, com per exemple lo vent, la falta d'ombra, lo desnivell del terreny, etc. etc. nos prengué una hora. De primer antuvi, en necessitàvem ja prop de mitja per muntar lo baròmetre Gay-Lussac sobre los tres peus, mantenint-lo a l'ombra uns 20 minuts (i si no n'hi havia, li havíem de fer nosaltres amb nostres cossos i alguna sombrilla) i tornar-lo a desmuntar luego; les lectures dels dos baròmetres (Gay-Lussac i aneròide), dels dos rellotges, dels tres termòmetres (tots a l'ombra) i de la brúixola, com eren dobles i independents per part del Sr. Verdaguer i meva, necessitàvem ben bé 7 a 8 minuts, de manera que per a cada observació, venint tot planer, no podíem rebaixar-ne res de 35 a 40 minuts i si es presentava alguna dificultat arribàvem a una hora sense adonar-nos-en»

Mentre Arabia i Verdaguer feien les mesures pertinents, Dionís Baixeras dibuixava el perfil de la serralada, Rosset prenia notes sobre la constitució geològica de la muntanya i Ignasi Baixeras recollia de la boca del guia la «tradició que del Vallès a la Costa se pot dir que en totes les fonts se renovella, segons la qual la font de l'Escot està en comunicació subterrània i submarina amb l'illa de Mallorca».

A partir de Matagalls l'itinerari varia del de l'excursió anterior. Seguint els consells del guia Martí Icart, baixen cap a Sant Andreu de la Castanya on arriben després de caminar una hora per un pendent pelat d'arbres en què el sol hi bat de ple. La descripció de la masia no és gaire engrescadora:

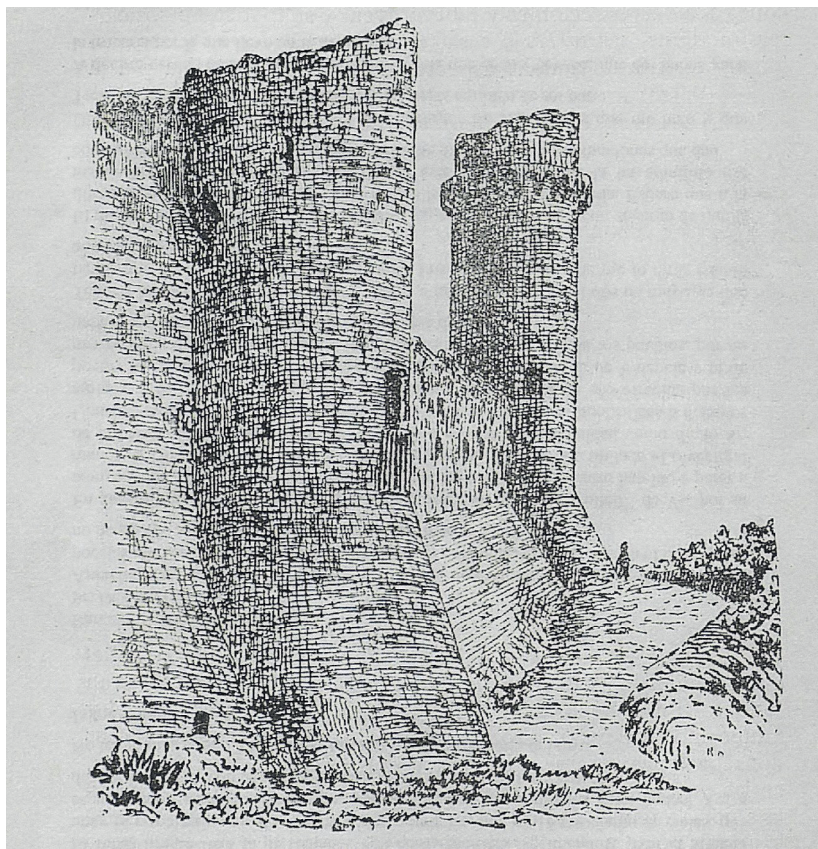
«Aquesta té una fesomia poc atractiva: gran pati murallat, gruixudes parets, fortes reixes a part de fora; a part de dintre, rònega cuina amb feixuga i típica terrissa de virolats colors i grotesques figures; immensa llar amb lo tradicional ascó; vastes habitacions de sostre baix i escassa llum que entra per esquifides finestres; moblatge pobre de corcada i negrenca fusta; cap mena de comoditat»

Després d'agafar forces amb un abundant esmorzar, a les 11.30 surten cap a Coll Formic en companyia d'un vailet amb un petit cavall que han llogat per anar fins a Tagamanent. Als pocs passos troben un espaiós safareig que rega les esglaonades feixes plenes de verdura que trenquen amb la monotonia de la flora natural del lloc. A Coll Formic no poden deixar de recordar els voluntaris liberals que hi foren afusellats pels carlins després de la presa de Vic el gener de 1875. Vint-i-tres soldats van ser enterrats al pou de gel que hi havia al mateix coll, mentre els altres vint-i-dos ho van ser a l'església de la Castanya.

La pujada cap al pla de la Calma es fa llarga i pesada i, un cop arribats al pla, els sembla monòton i sense vista a causa de la seva amplària. Arriben al Cafè «nom pompós amb què irònicament se coneix una casa pobre i aïslada». Continuen fins a Tagamanent, després de fer una observació

al punt més alt de la Calma. Quan hi arriben, el vailet i el cavall llogat se'n tornen cap a Sant Andreu de la Castanya i els expedicionaris recorren l'indret que mostra un panorama molt diferent de l'altre vessant. Des del cim es domina la plana de Vic i tota la longitud de la serra de Bertí «disposada com cortina d'una muralla immensa en faixes horitzontals, sobreposades en sòlids penyals».

Visiten l'església que no té res de notable, a excepció de la portalada i de les campanes. No és la primera vegada que aquestes són motiu d'orgull per als habitants de Tagamanent. Contava una llegenda que el repic de les campanes se sentia clarament fins a Barcelona i que la ciutat comtal, gelosa de la magnitud del so, el feu escurçar una hora. Els excursionistes de 1880 reporten que les campanes se sentien de quatre hores lluny, circumstància que els devia ser explicada pel capellà o per algú de l'hostal on fan un «àpat verament de pagès» i compren flabiols com a record de la visita.

Muralles d'Hostalric. Gravat de Ramon Arabia.

Després de dinar els cal baixar cap a Aiguafreda per un camí de «pedres brunyides i relliscoses per efecte de la continuada llepada de les aigües, ufanosos alzinars i rieres i torrents» que els condueix cap al poble passant per Puig Agut, la font Amargosa i la serra de Planelles. L'excursió programada ja preveia un apèndix fora del Montseny, cap a l'altre costat del Congost. Per aquest motiu, no s'aturen al poble, sinó que van directament a l'estació per poder agafar el tren cap a Centelles.

Els mals endèmics de la línia de Vic ja són presents el 1880, només cinc anys després de la seva posada en servei. El tren que devia passar per l'estació de Sant Martí de Centelles a les 6.57 no passa fins a les 7.35, retard que els excursionistes agraeixen ja que els permet descansar mitja hora a l'estació. El trajecte fins a Centelles dura disset minuts i des de l'estació van directes a la fonda i, malgrat ser vigília de sant Pere amb gatzara i xivarri pels carrers, el cansament els venç aviat.

Emparaulen per demà guies i cavalls per anar a visitar Sant Miquel del Fai en una excursió plàcida i ben organitzada ja que els guies l'han feta moltes vegades i tenen més experiència en el tracte amb els visitants que els de l'altra banda del Montseny. És una anada i tornada a l'antic monestir amb dinar inclòs que els permet agafar el tren de la tarda, evidentment amb retard, que els retorna a Barcelona.

Un cop d'ull als fets recollits en les actes de les dues excursions permet constatar que compleixen a bastament amb allò que Ramon Arabia i Solanas, ànima de l'Associació, havia proposat al pròleg de l'Anuari de 1881. O sigui que amb l'estudi de la història i l'arqueologia no n'hi ha prou per complir amb la idea fundacional de l'entitat perquè les ciències naturals (botànica, geologia, meteorologia) encara no estan prou desenvolupades per poder prescindir de l'excursionisme ni els mapes i guies són prou exactes per no haver de ser refets i ben establerts. Aquestes dues finalitats són ben visibles al llarg de les dues expedicions ressenyades, amb els fonaments meteorològics establerts per Joan Montserrat i Archs o amb el treball sobre topografia d'Àlvar de la Gàndara.

BIBLIOGRAFIA

- ALBESA i RIBA, Carles (2000). «Artur Osona, primer cicerone del Montseny». *Monografies del Montseny*, 15, p. 27-34
- ALBESA i RIBA, Carles (2005). «Ramon Arabia, explorador del Montseny». *Monografies del Montseny*, 20, p. 15-21.
- ALBESA i RIBA, «Carles Ramon Arabia i Solanas», al web de la Real Academia de la Historia. www.dbe.rab.es/biografies/111981/ramon-arabia-i-solanas. [consulta desembre 2018]

- Anuari de l'Associació d'Excursions Catalana* (1881). Barcelona: La Renaixensa.
- BAIXERAS i VERDAGUER, Dionís (1948). *Barcelona vista per D. Baixeras: cinquanta dibuixos precedits per un estudi d'Agustí Duran i Sanpere*. Barcelona: Aymà.
- DURAN TORT, Carola (2004). «Crònica vigatana de 1870. Dues cartes de Joan Montserrat a Antoni Aulèstia i Pijoan». *Ausa* XXI, 154, p. 521-538.
- GÀNDARA, Àlvar de la (1881). *Medició itinerària de camins, viaranys y dres-seras: ensaigs verificats en lo Montseny*. Separata de l'Anuari de 1881.
- GOMIS, Cels (1903). «En Ramon Arabia i Solanas». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 103, any XIII (desembre 1903).
- MASPONS i LABRÓS, Maria del Pilar (1880). Sant Miquel dels Barretons. Jochs Florals de 1880. Barcelona: Estampa de La Renaixensa, p. 215-216
- SENDRA i SALILLAS, Eloïsa (1977). «Baixeras i Verdaguer, Dionís». *D'Art*, 3-4, p. 74-78.
- VALL SOLAZ, Xavier (2015). «L'impacte del fonògraf a Barcelona (1877-1880)». *UABDivulga* (1 de juliol 2015). En castellà a «El impacto del fonógrafo en Barcelona (1877-1880)». *GeocritiQ. Plataforma Digital Ibero-Americana para la Difusión del Trabajo Científico*. (25 d'abril de 2015)
- YXART, Josep (1888). «Sociedades de Excursiones», *El año pasado (1886-1888)*, dins *Obra Completa de Josep Yxart*, vol. I, a cura de Rosa Cabré. Barcelona: Ajuntament de Tarragona / Proa, S. A. 1995, p. 387-410.

Asmarats i les fonts d'Aiguafreda

OSCAR FARRERONS

Al juliol del 2018 vaig tenir la sort que l'amiga Carola Duran em va facilitar una còpia del programa de la Festa Major d'Aiguafreda d'agost de 1927. En aquesta còpia apareix un poema titulat "Les fonts d'Aiguafreda" signat per J. Staramsa, un famós poema que en 28 estrofes apareixen una seixantena llarga de fonts d'Aiguafreda i rodalies. De totes maneres, fins aquell moment no havia vist mai la totalitat de les estrofes de l'obra original.

El poema de les fonts havia circulat durant molts anys sense autor o atribuït a Albert de S. Cruells, historiador aficionat d'Aiguafreda, ja que al 1952/53 el poema va ser reproduït al programa de la Festa Major per Cruells. Tot i que ell ja feia esment que era una reproducció del programa de 1927, des d'aleshores molta gent li havia atribuït l'autoria desconeixent la veritable signatura d'inicis de segle.

Al juliol però, desconexíem qui podia ser el misteriós J. Staramsa, fins que ens vàrem adonar que llegit el cognom a la inversa apareixia J. Asmarats. Consultats els repertoris de pseudònims literaris, vàrem identificar-lo amb Josep Asmarats i Viñas. El poema amb tota seguretat va ser encarregat i pagat per Francesc Viader, factòtum de totes les festes estiuenques d'aquells anys vint¹.

JOSEP ASMARATS

Josep Asmarats i Viñas va ser un periodista prolífic que va col·laborar a totes les revistes humorístiques de finals del XIX, des de l'Esquella de la Torratxa, passant per Lo Pregoner, La Bugadera i, sobretot, La Tramontana.

1 En opinió de Carola Duran, experta en cultura catalana de finals del XIX i història local d'Aiguafreda.